

УДК 631.15: 330.3

Т. М. Костанецька, аспірантка¹

Харківський національний аграрний університет ім. В.В Докучаєва

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ
КАТЕГОРІЙ МЕХАНІЗМУ БАНКРУТСТВА**

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин виникають ситуації, коли деякі суб'єкти господарювання не здатні виконати взяті на себе зобов'язання, як правило, грошового характеру. Для вирішення проблем, пов'язаних з неплатоспроможністю суб'єктів господарської

* Науковий керівник - д.е.н, професор Кошкалда І. В.

діяльності існує інститут банкрутства. Впродовж його розвитку використовувалися різні терміни для визначення стану боржника, коли він був не в змозі виконувати свої зобов'язання через брак коштів або майна. Однією з характерних рис людської ментальності, що склалася сьогодні у більшості пострадянських країн, є майже всеохоплююче негативне сприйняття процедури банкрутства суб'єктів підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вивчення понять антикризового менеджменту присвячено чимало публікацій науковців як економічного, так і юридичного фаху. Найбільш ґрунтовні дослідження провели такі науковці, як А. Сміт, І. А. Бланк, О.О. Терещенко, К. А. Мараховська, Т. М. Білоконь, К. В. Багацька, Н.С. Карвацька [1-7].

Формулювання цілей статті. Проаналізувати основні теоретичні засади механізму банкрутства та показати логічну схему взаємодії елементів механізму.

Виклад основного матеріалу досліджень. На сьогодні ще багато ведеться дискусій на тему економічної сутності ключових понять антикризового менеджменту, а саме «неспроможності», «банкрутства» та «санації».

Слід зауважити, що ці терміни з наукового погляду не тотожні. При аналізі праць вчених економістів видно, що переважно вживається термін «неспроможність». Також він є основним терміном в усіх міжнародних документах та конвенціях, широко вживається у багатьох країнах Європейського Союзу, винятком є юридичні документи, пов'язані з вирішенням питань транскордонної неспроможності (як приклад, Стамбульська конвенція від 05.06.1990 р.) [9, с.223].

Також цей термін вживається в пояснюванні, трактуванні інших термінів, таких як «неплатоспроможність» та «банкрутство».

Неплатоспроможність – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності [10].

Сучасне поняття «банкрут» походить від італійського виразу — «banca rotta», що означає звичай перекидати лавку банкіра, що стояла на площі міста у разі нездатності останнього провести розрахунки з кредиторами [11, с.100].

Перші законодавчі акти багатьох Європейських країн в основному виходили з тлумачення банкрутства як злочину. Але в результаті дії

економічних законів та розвитку суспільних відносин зміст понять неспроможності та банкрутства змінився. Іноді навіть одне поняття замінює інше. «Злочинний» характер банкрутства (неспроможності) вже не розглядається як аксіома. Проте, коли неспроможний боржник вчиняє злочинні дії, він розглядається як особа, яка вчинила злочин - банкрутство.

Так призначення банкрутства визначене самою суттю підприємництва, яке завжди пов'язане з невизначеністю досягнення його кінцевих результатів, а відповідно з ризиком втрат. Джерелом цієї невизначеності являються всі стадії відтворювання - від закупівлі й доставки сировини, матеріалів і комплектуючих виробів до виробництва і продажу готових товарів.

У науковій праці А. Сміта банкрутство – це « величайшее и самое унижительное бедствие, какое может постичь невинного человека [1,с.252]. Він не дає повного трактування терміну, але визначає його як велику проблему для кожної людини.

Згідно з Законом України «Про банкрутство» від 14.05.1992р. під банкрутством мається на увазі визнана арбітражним судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [10] . Це поняття є досить жорстким та виділяє тільки інтереси кредиторів, а підприємство автоматично чекає тільки ліквідація без права на відновлення своєї життєдіяльності.

Згідно з Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22.12.2012 р. банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [12]. Це трактування поняття є вже більш лояльним, тому що є посилання на відновлення, спробу виведення підприємства з кризового стану та задовільнення вимог кредиторів.

Науковець Мараховська К. А. дає наступне визначення: банкрутство – це негативний наслідок виникнення неспроможності, яка, в свою чергу, свідчить про те, що боржник не в змозі своєчасно та відповідним чином виконати свої зобов'язання [4, с.7].

Однією з характерних рис економічної думки, що склалася сьогодні у більшості пострадянських країн, є негативне сприйняття процедур банкрутств суб'єктів підприємницької діяльності. З точки зору більшості громадян сам термін "банкрутство" асоціюється з кінцем існування

підприємства. Психологічно процедура банкрутства підприємства, а саме фізичної особи-підприємця, сприймається як чиясь персональна трагедія, остаточне припинення бізнесу і всіх прогнозів, що з ним пов'язані.

Ми бачимо з аналізу тлумачення термінів «неспроможність» та «банкрутство», що є різниця між цими термінами, їх неможна об'єднувати, вони доповнюють одне-одного та виступають у характеристиках різних визначень термінів антикризового менеджменту.

Тому на практиці виявлено те, що існує нерозуміння того, що банкрутство далеко не завжди супроводжується повною ліквідацією бізнесу, а часто означає перерозподіл економічних ресурсів від недієздатних до ефективніших власників.

На нашу думку цю різницю треба юридично підтвердити та підкріпити різні правові наслідки для неспроможних підприємств та підприємств-банкрутів. Наша думка підтверджується ще тим, що в ринковій економіці вагоме місце має ділова репутація, тому для боржника є важливим, як його будуть називати партнери, кредитори та ін.

Тому ми вважаємо, що під банкрутством можна розуміти визнану судом офіційну неспроможність суб'єкта господарювання відповідати вимогам кредиторів, яка настає після проведення системи антикризових заходів, спрямованих на відновлення діяльності підприємства, а неспроможність – нездатність боржника виконати виплати по грошовим зобов'язанням в повному обсязі та в певну частину часу.

На це звертала свою увагу й Мараховська К. А. в своєму дослідженні, та наголошувала, що спочатку виникає криза, неплатоспроможність, наступна - неспроможність (при чому неспроможність самого господарюючого суб'єкта), а потім - якщо за умов застосування різних процедур відновлення платоспроможності (зовнішнє керування, санація тощо) не вдалося її поновити, то у судовому порядку визнається банкрутство, яке веде за собою ліквідацію підприємства [4, с.8].

Відповідно до діючого законодавства України щодо боржника може бути застосована така позасудова процедура банкрутства як санація, до порушення справи про банкрутство та наступні судові процедури [12]:

- а) розпорядження майном боржника;
- б) мирова угода;
- в) санація (відновлення платоспроможності боржника);
- г) ліквідація боржника.

Розпорядження майном боржника - це система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням та розпорядженням майном боржника, з метою забезпечення, збереження та ефективного використання майнових активів боржника та проведення аналізу його фінансового стану. Розпорядження

майном боржника вводиться ухвалою арбітражного суду та є обов'язковою складовою кожної процедури банкрутства [12].

Закон України, прийнятий у 1999 році [13], розрізняє поняття «санація» та «досудова санація», але Закон України від 22.12.2011 р [12] вводить новий термін, а саме «санація боржника до порушення справи про банкрутство» – система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитор боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вживання організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до порушення провадження у справі про банкрутство. Він є синонімом досудової санації.

А санація розглядається як система заходів, передбачених процедурою провадження справи про банкрутство з метою запобігання ліквідації боржника і спрямованих на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації боргів та капіталу і (або) зміною організаційної та виробничої структури боржника.

Хочемо звернути увагу на те, що до цього часу немає єдиного визначення санації підприємства, багато науковців економічного та правового профілю дали своє визначення даному терміну в яких є очевидні недоліки. Сам термін «санація» походить від латинського «sanare», тобто лікування, оздоровлення, використовується в економіці, медицині та техніці.

У Бланка І. А. санація – це заходи для залучення зовнішньої фінансової допомоги, спрямованої на запобігання оголошення підприємства-боржника банкрутом та його ліквідації [2, с.343].

Терещенко О. О. визначає санацію як систему фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових, соціальних заходів, спрямованих на відновленні платоспроможності, ліквідності та прибутковості підприємства-боржника. [3, с.52].

Дослідником Н. С. Карвацькою санація підприємства виступає як складова антикризового управління, передбачає застосування системи фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових, соціальних та екологічних важелів, спрямованих на досягнення узгодженості пріоритетних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища та внутрішньої гармонізації його діяльності з метою відновлення платоспроможності та створення передумов для сталого розвитку підприємства у майбутньому [7, с.8].

З вище наведених прикладів визначень терміну «санація» видно, що тлумачення є неповними, або направленими на специфіку діяльності підприємства. На це звертали свою увагу й дослідники Багацька К. В. та Білоконь Т. М.. Так Багацька К. В. досить ґрунтовно освітила це в своїй роботі та дала своє визначення терміну, а саме санація – це система послідовних взаємопов’язаних заходів, що проводяться по відношенню до підприємства-боржника з ініціативи його власників або зовнішніх суб’єктів з метою врегулювання проблеми боргів, попередження банкрутства, відновлення платоспроможності і досягнення прибутковості і конкурентоспроможності в довготерміновому періоді[6, с.20].

У Білоконь Т. М. санація - це система послідовних, взаємопов’язаних заходів з оздоровлення підприємства-боржника, що здійснюються для відновлення його платоспроможності, досягнення прибутковості та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді за участю всіх зацікавлених сторін[5, с.15].

На нашу думку санація – це система послідовних, взаємопов’язаних, розроблених для неспроможного підприємства заходів, які здійснюються в процесі механізму проведення оздоровлення з метою врегулювання боргових зобов’язань, попередження банкрутства та відновлення діяльності підприємства в довгостроковому періоді.

Враховуючи вище сказане, пропонуємо схематично розглянути складові механізму банкрутства (рис. 1).

Так ми бачимо, що підприємство, яке перебуває в кризовому стані, на наступному етапі очікує стан неплатоспроможності, яка в свою чергу може стати на шлях фактичної неспроможності (підприємство є неплатоспроможним по грошовим зобов’язанням, строк котрих вже настав), або офіційної неспроможності (кредитори подали заяву та розпочато судове провадження). Після настання фактичної неспроможності підприємство може провести санацію до порушення справи про банкрутство та вирішити питання боргових зобов’язань. Офіційна неспроможність запускає механізм банкрутства та починається провадження судової санації, яка в свою чергу може бути закінчена з негативними наслідками. Якщо оздоровлення підприємства стає неможливим, то в судовому порядку підприємство буде ліквідовано.

Слід зазначити, що мирова угода має місце бути на будь-якому етапі здійснення оздоровчого механізму підприємства-банкрута.

Висновки. Дослід та аналіз основ діючого законодавства України з питань банкрутства підприємств та наукових праць дозволяє зробити висновок про достатність врахування та узагальнення в ньому існуючої правової практики західноєвропейських країн. Банкрутство повинно бути предметом державного регулювання в силу негативних наслідків діяльності

фінансово неспроможних суб'єктів господарювання для розвитку економіки країни в цілому. Фінансово неспроможні підприємства представляють серйозні фінансові ризики для успішно працюючих підприємств - його партнерів, завдаючи їм суттєву економічну шкоду в процесі своєї діяльності. Це знижує загальний потенціал економічного розвитку країни.

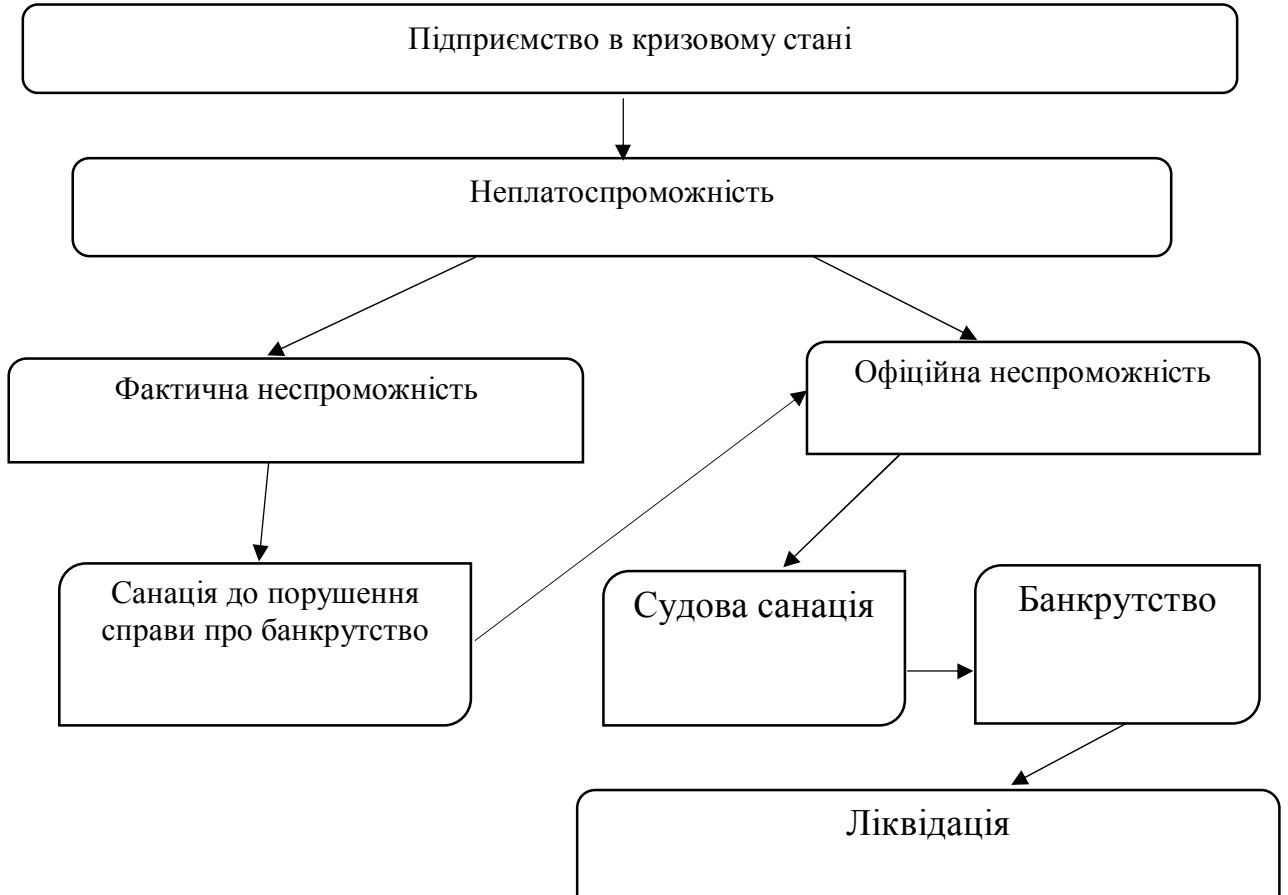

Рис.1. Схематичне зображення складових механізму банкрутства

* - розроблено автором на основі власних пропозицій та Закону України [8]

Бібліографічний список. 1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов /Адам Смит/. – М.: Соцекгиз, 1962. – с. 960. 2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. Т2. /И. А. Бланк/ - К.: Ника-Центр, 1999. - 512с. 3. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2000. – 430 с. 4. Мараховська К. А. Науково-методичні засади державного регулювання відновлення платоспроможності (банкрутства) підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.02.03 – «Організація управління, планування і регулювання економікою»/ К. А. Мараховська. – Київ, 2005. – 22 с. 5. Білоконь Т. М. Організаційно-економічний механізм санації підприємств цукрової промисловості /Т. М. Білоконь/ дисерт. дослідження. – УААН, Інститут аграрної економіки. – К., 2008. – 209 с. 6. Багацька К. В. Фінансовий механізм санації підприємства / К. В. Багацька/ дисерт.дослідження – Д.: ДДАУ, 2005. – 187 с. 7. Карвацька Н. С.

Організаційно-економічний механізм санації підприємств машинобудування: автореф. дис. канд. Екон. наук спец. 08.00.04 – «Економіка та управління підприємствами (машинобудування)» Н. С. Карвацька/. – Хмельницький, 2008. – 25с. 9. Джунь В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні./В. В. Джунь/ Монографія. — Видання 2-ге, виправл. і доповн. — К.: Юридическая практика, 2006. — 384с. 10. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992р. в ред. № 3108 – IV (3108-05) від 17.11.2005// Відомості Верховної Ради України. – 2006. - №122. 11. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 4212-VI від 22.12.2011р // Голос України – 2012. - №8-9. 12. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом.» в редакції Закону № 784-XIV від 30.06.1999р. // Відомості Верховної Ради. – 1999. №42–43. 13. Васильев Е. А. Правовое регулирование конкурсного производства в капиталистических странах /Е. А. Васильев/. - М.: 1989. - с. 231.

Костанецкая Т.М. Теоретические основы определения основных категорий механизма банкротства. В статье рассмотрены теоретические основы определения основных категорий антикризисного менеджмента, а именно «несостоятельности», «банкротства» и «санации». Следует заметить, что эти термины с научной точки зрения не тождественны. Каждая категория имеет свою историю возникновения и практическую значимость. Разработана схема взаимодействия элементов механизма.

Kostanetskaya T.M. Theoretical principles of the main categories determination of bankruptcy mechanism. Bankruptcy institute exists to solve the problems related to inability of economic entities to pay. Throughout its development different terms to determine the status of a debtor were used, when he was unable to perform his obligations due to lack of funds or property. The scheme of mechanism elements interaction is worked out. Today there are many discussions on the economic substance of the key concepts of crisis management, namely "insolvency", "bankruptcy" and "sanitation". Investigation and analysis of the basis of the current legislation of Ukraine on enterprises bankruptcy and scientific papers allow to draw a conclusion as to consideration adequacy and generalization of existing legal practices of Western European countries in it. Bankruptcy should be the subject to state regulation under negative results of financially insolvent entities to develop country's economy on the whole. Financially insolvent enterprises represent serious financial risks for successful companies - its partners, inflicting significant economic damage in the process of their activity.